

O`zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi magistranti

Xayrulloev Feruzjon Ulug`bek o`g`li

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada O`zbekistonda auditorlik faoliyatini rivojlantirishning samarali usullari va ularning natijalari haqida ma`lumotlar keltirilgan. Buning yanada chuqurroq bayoni sifatida ichki audit tekshiruvlar haqida ham to`xtalib o`tilgan. Auditlarga doir qonun va farmoyishlarga alohida urg`u berilgan.*

KALIT SO`ZLAR: *auditorlik, birja, investitsion, balans, foyda, zarar, aksiyador, kreditor, ichki audit, kompaniya, tijorat.*

KIRISH

O`zbekistonda auditorlik faoliyatini rivojlantirish, yo`nalishlari va istiqboli avvalombor iqtisodiy tizimning yangi tamoyillariga o`tish bilan bog`liqdir. 1992 yil dekabrda qabul qilingan va 2000 yil 26 mayda yangi tahrir asosida ishlab chiqilgan «Auditorlik faoliyati to`g`irsida»gi Qonunga muvofiq, aksiyalari fond birjalarida kotirovka qilinadigan cheklangan moddiy javobgarlikdagi xo`jalik sub`ektlari: banklar, birjalar, investitsion va moliyaviy kompaniyalar, chet el investitsiyalarigaega korxonalarining yillik moliyaviy hisobotlari (balans, foyda va zarar to`g`risidagihisobotlar) mustaqil ekspertiza qilinmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ichki va tashqi auditdan kutilgan asosiy maqsad ilgariroq ta`kidlaganidek, ko`p jihatdan o`xshash bo`lib, nazorat qilib borishdan iborat. Biroq ular o`rtasida muayyan farqlar ham borki, bu auditor xarakteriga bog`liq. Tashqi audit hisobot tizimini baholash, bankning aktiv va passivlarini baholash va tekshirish, mavjud ichki nazorat tizimini testdan o`tkazishdan iborat. Tashqi audit tekshirilayotgan bankning taqdim etgan hisoboti va balanslari haqiqatga to`g`ri keladimi yoki

yo'qmi, uning moliyaviy ahvoli va muayyan davrdagi faoliyati natijalarini baholashdan iborat. Chetdan taklif etilgan, mustaqil auditorlik firmalari tomonidan tayyorlangan xulosalar yuqori tashkilotlarga, aktsiyadorlar, kreditorlar va hokazolarga mo'ljallanadi va undan ichki auditorlar ham foydalanadi.

Ichki audit tashqi auditga nisbatan belgilanishi va tashkil etilishiga qarab, boshqacha xarakterga, mazmunga ega bo'ladi. Ichki audit bank doirasida mustaqil bo'linma sifatida bank faoliyatining har kungi faoliyatini tekshiruvdan o'tkazib boradi. Umum tomonidan qabul qilingan qoidalarga ko'ra, ichki audit bankning o'z majburiyatlarini samarali bajarishga xizmat qiladi, ya'ni birinchi navbatda muammolarning endigina vujudga kelayotgan davrida aniqlashga yo'naltirilgan bo'ladi. Ichki audit boshqaruv quroli, bank operatsiyalarini ichki kuchlar yordamida juda yaqindan kuzatish imkoniyati bo'lib, boshqaruv maqsadiga erishish kafolatidir.

Buning uchun ichki audit xizmati boshqaruvni bajarilgan analiz natijalari haqidagi axborot bilan ta'minlab, bo'linmalar faoliyatini, har xil yo'riqlarni tahlil etib, ularga yuzaga chiqayotgan muammolarni bartaraf qilish bo'yicha tavsiyalar berib boradi. Ichki audit xizmati xodimlari tashqi auditorlar bilan hamkorlikda ish olib boradi.

NATIJALAR

Ichki audit natijalari bank rahbarlari tomonidan amaldagi qonunlar doirasida mavjud resurslarni hisobga olgan holda joriy ishlarni boshqarishda foydalaniladi. Shu tariqa ichki audit tashkilotning o'z maqsadiga erishishi uchun xizmat qiladi. Bank faoliyatining ichki audit vazifalari yuqorida sanalganlardan farq qilmaydi, ammo bank faoliyatining xususiyatlari, bank mahsulotlari, buxgalteriya hisobi, ishni tashkil etish jarayoni, tavakkalchilik omillarining ko'pligi bilan o'zgacha xususiyatga egadir. Ichki audit jarayonida topshiriqlarning bajarilishi turli-tuman bo'lib, uning maqsadi va tashkilot faoliyati xarakteriga bog'liqdir. Qo'yilgan vazifalarni har xil mezonlarga suyangan holda turli yo'llar, har xil teranlik va detallar bilan yechish mumkin. Bunda standartlar katta o'rin tutadi. Davlat apparati rivojlangan mamlakatlarda audit muammolariga, jumladan, ichki auditga katta e'tibor beriladi. Shu o'rinda nazorat

qilish yuqori institutlarining xalqaro tashkiloti The International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSA) bo'lib, unga AQSh, Angliya, Yaponiya kabi o'nlab mamlakatlar a'zodir. Xalqaro ichki auditorlar instituti The Institution of Internal Auditors, (IIA) ham mavjud. Bu yo'nalishda hukumatning maxsus tashkilotlari masalan, AQShda (General Accounting Offis) ish olib boradi. Bu kabi idoralarning har birida audit standartlarini ishlab chiqadigan maxsus bo'linmalar mavjud. Bu standartlardan kutilgan maqsad ichki auditning ahamiyati va mas'uliyatini tushuntirish, ichki audit bo'yicha boshqaruv uchun asoslar yaratish va ishlarni me'yorlashtirish, ichki auditni o'tkazish tajribasini takomillashtirishdan iborat. Standartlarning asosiy printsiplariga mustaqillik va ob'ektivlik, professionallik, ish hajmi, auditorlik topshirig'ini bajarish, ichki audit bo'limini boshqarish kiradi. O'zbekistonda tijorat banklarida ichki auditga qo'yiladigan talablar Markaziy bankning 2000 yil 24 iyundagi "Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risida"gi va 2000 yil 25 noyabrdagi "Markaziy bank tomonidan tijorat banklarining ichki auditiga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi nizomlarida belgilab berilgan. Ana shu asosda har bir tijorat bankida mustaqil ichki audit xizmati tashkil etilgan va ular o'z faoliyatini Markaziy bank talablari darajasida tashkil etganlar.

MUHOKAMA

Bundan tashqari, ichki audit xizmati: bank ichki siyosati va boshqa ichki me'yoriy hujjatlarini ishlab chiqishda qatnashadi; o'zaro tajriba almashish va malaka oshirish maqsadida boshqa tijorat banklari va tashkilotlarning ichki audit xizmatlari bilan hamkorlik qiladi; ma'lumotlarni almashish orqali ichki audit xodimlari tashqi auditorlarga yordam beradi va ularning ishida ko'maklashadi; o'tkazilgan audit tekshiruvlari materiallarini umumlashtiradi va Auditorlik qo'mitasiga tekshirish natijalari to'g'risidagi hisobotni taqdim etadi; audit o'tkazish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha Bank kengashi va Boshqaruv tomonidan qabul qilingan qarorlarning o'z vaqtida va to'liq ijro etilishi ustidan doimiy nazorat olib boradi.

Audit xizmatiga Bank kengashi tomonidan tayinlangan bosh auditor rahbarlik qiladi. U audit o'tkazishni rejalashtiradi, siyosat va jarayonlarni

belgilaydi, xodimlar malakasini oshirish va o'qitish choralarini ko'radi, sifatga javob beradi.

Bosh auditorning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: audit xizmati faoliyatiga umumiy rahbarlik qiladi; audit xizmatining tarkibiy bo'limlari tuzilishini, ularning lavozim vazifalarini, audit xizmatining nizomini, audit tekshirishlari tartiblarini, audit xizmatining yillik xarajatlar smetasini ishlab chiqadiva ushbu hujjatlarning ichki audit standartlariga muvofiqligini ta'minlaydi; audit xizmatiga malakali xodimlarni jalb qiladi va ular faoliyatini bevosita boshqaradi; audit xizmati xodimlarining malakalarini oshirish choralarini ko'rib boradi; Bank kengashi va auditorlik qo'mitasiga audit xizmati faoliyati bo'yicha doimiy hisobotlar berib boradi; Bosh auditor lavozim yo'riqnomasida qayd etilgan boshqa vazifalarni bajaradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tijorat banklarining ichki audit xizmati bankning boshqaruv organlariga bankning nazorati va ishlashi bo'yicha ob'ektiv tahlil, baholash, tavsiyalar va axborotni taqdim etishga katta yordam beradi. Ichki audit tijorat bankining ichki nazorat tizimining asosiy elementi bo'lib, xatarlarni kamaytirishga va ijro intizomini to'g'ri darajada ushlab turishda o'rni beqiyosdir. Shu jihatdan ham ichki audit xizmatining respublika bank tizimidagi rolini oshirish muhim masala hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, yuqoridagi taklif va tavsiyalar respublikamiz tijorat banklari amaliyotida qo'llanilsa, o'zining ijobiy samarasini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Qonun ustuvorligi va insonmanfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanalimarosimdagi ma'ruza. 2016yil 7dekabr / Sh.M.Mirziyoev. - Toshkent: "O'zbekiston 2017.-48 b.
2. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, ya'ngi bosqichga ko'taramiz.-Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasini o'rganish va keng jamoatchilik o'rtasida targ'ib etishga bag'ishlangan ilmiy-ommabop qo'llanma (Matn)/nashr uchun ma'sul R.S.Qosimov.-T.: "Ma'naviyat 2018. – 320 bet.
4. <http://www.lex.uz> – (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami)
5. <http://www.cbu.uz> – (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki veb sayti)
6. <http://www.nbu.uz> – (O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki veb sayti)